

«ΑΙΓΑΙΑΚΟ» ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΛΥΧΝΑΡΙΩΝ ΤΟΥ 6ου ΑΙΩΝΑ μ.Χ.

Ευγενία ΓΕΡΟΥΣΗ

SUMMARY: In recent years excavations at Perissa on Thera have brought to light parts of a settlement of Late Antiquity, which can be identified as the "Eleusis" mentioned by Ptolemy the Geographer. The cemetery of the settlement, with simple pit and built cist graves as well as complexes of vaulted-roofed tombs, was in use from the 1st into the 7th century AD, as the finds attest. The 200 or so intact lamps recovered from the cemetery represent the well-known lamp-producing workshops of Late Antiquity, such as the Roman ones of Cnidus and Ephesus (1st and 2nd centuries AD), the Attic (2nd, 3rd and early 4th centuries), the Late Attic (second half of 5th century and 6th century), the Asia Minor and the North African (5th and 6th centuries), as well as the wheel-made lamps (which can be dated to the second half of the 7th century).

A group of about 30 lamps with common characteristics cannot be attributed to any of the workshops known so far. The lamps of this group can be distinguished into two types on the basis of body shape: a) globular body and b) ovoid body. The latter, which are also the more numerous, display affinities with Cypriot lamps of Vessberg 18 or Oziol 18b type. The main trait of this group of lamps is the rich decoration of geometric and vegetal motifs, on both the disc and the shoulders. The elaborate decoration recalls the Syro-Palestinian lamps, but the subjects are different. The small impressed motifs are similar to those on North African lamps and particularly to corresponding ones on the so-called Tripolitan lamps. The Tripolitan lamps constitute a separate group of North African lamps and are dated in the 5th century AD. The decoration on the base shows influences from corresponding decoration on the base of Asia Minor lamps, but on the Theran lamps it is observed that the impressed ornaments of the disc and the shoulders are repeated sporadically on the base.

The fact that the lamps from this workshop show influences from Asia Minor, North African, Syro-Palestinian and Cypriot workshops leads to the conclusion that the workshop was producing the lamps when the products of the other workshops were already widely diffused. The operation of the workshop can therefore be dated in the late 5th and primarily the 6th century AD. Isolated examples of similar lamps had already been found on the islands of Delos and Thasos, as well as at Cenchræe, the east harbour of Corinth, and had been included either among the Asia Minor and North African lamps, or the single examples in the publications. On account of the fact that they have been found in island and coastal settlements, the conventional name "Aegean" is proposed and the location of a workshop on a large island in the southeast Aegean, possibly Creta, is suggested.

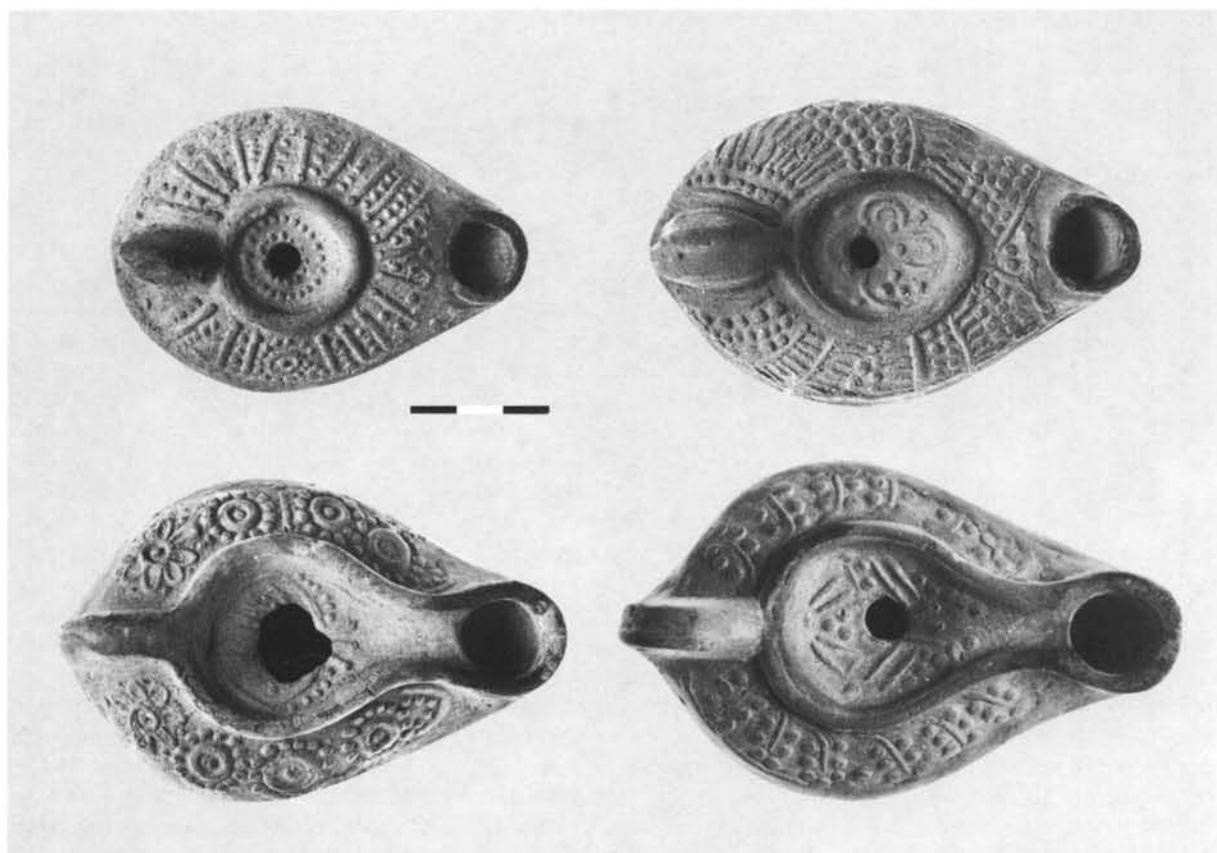
Στην Περίσσα της Θήρας οι ανασκαφές των τελευταίων χρόνων έχουν αποκαλύψει τμήματα οικισμού της ύστερης αρχαιότητας (Γερούση 1992: 553· 1993: 439-444· 1994: 690-695), ο οποίος μπορεί να ταυτιστεί με την αναφερόμενη το 2ο αιώνα μ.Χ. από τον Πτολεμαίο το Γεωγράφο *Ἐλευσίν*. Το νεκροταφείο του οικισμού, με απλούς λακκοειδείς και κτιστούς κιβωτιόσημους τάφους, καθώς και συγκροτήματα καμαροσκεπών ταφικών κτισμάτων, είχε, με βάση τα ευρήματά του, συνεχή χρήση από τον 1ο αιώνα μ.Χ. έως και τον 7ο αιώνα μ.Χ. Παρά τα διαταραγμένα στρώματα, κατά τη διάρκεια της ανασκαφής έγινε δυνατή η διαπίστωση τριών φάσεων χρήσης του νεκροταφείου, η πρώτη τον 1ο και το 2ο αιώνα μ.Χ., όπου ανήκουν οι περισσότεροι λακκοειδείς τάφοι και μόνον ένα ταφικό κτίσμα, η δεύτερη τον 3ο και τον 4ο αιώνα, οπότε ιδρύονται τα υπόλοιπα ταφικά κτίσματα, και η τρίτη από τα μέσα του 5ου μέχρι τα τέλη του 7ου αιώνα, όπου ανήκουν λακκοειδείς και κτιστοί κιβωτιόσημοι τάφοι και συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται τα ταφικά κτίσματα.

Τα κτερίσματα που βρέθηκαν σε αφθονία στους τάφους είναι κυρίως γυάλινα αγγεία σε εντυπωσιακή διατήρηση, λιγότερα κεραμικά και χάλκινα αγγεία κυρίως των πρώιμων αυτοκρατορικών χρόνων, λίγα νομίσματα

και κοσμήματα. Τα ευρήματα, στα οποία ανιχνεύεται καλύτερα η επί αιώνες χρήση του νεκροταφείου, είναι τα λυχνάρια, τα οποία βρέθηκαν σε μεγάλες ποσότητες στα ταφικά κτίσματα και μεμονωμένα πάνω σε τάφους.

Στα 200 περίπου ακέραια λυχνάρια αντιπροσωπεύονται τα περισσότερα γνωστά εργαστήρια λυχναριών της ύστερης αρχαιότητας, όπως τα ρωμαϊκά παραγωγής Κνίδου και Εφέσου του 1ου και του 2ου αιώνα μ.Χ., τα αττικά του 2ου, 3ου και των αρχών του 4ου αιώνα, τα υστεροαττικά του β' μισού του 5ου και του 6ου αιώνα, τα μικρασιατικά και τα βορειοαφρικανικά του 5ου και του 6ου αιώνα και τα τροχίλατα, που μπορούν να χρονολογηθούν στο β' μισό του 7ου αιώνα.

Μια ομάδα 30 περίπου λυχναριών με κοινά χαρακτηριστικά δεν μπορεί να αποδοθεί σε κανένα από τα μέχρι σήμερα γνωστά εργαστήρια. Τα λυχνάρια του άγνωστου αυτού μέχρι σήμερα εργαστηρίου ονομάζονται συμβατικά «αιγαιακά», καθώς μεμονωμένα δείγματα του ίδιου τύπου έχουν εντοπιστεί στη Δήλο (Bruneau 1965: 142, αριθ. 4720-4732), στη Θάσο (Abadie, Sodini 1992: 78, πίν. XI L59) και στις Κεγχρεές, το ανατολικό λιμάνι της Κορίνθου (Williams 1981: πίν. 17, αριθ. 375, 385, 386, 387, 388 και πίν. 18, αριθ. 409).

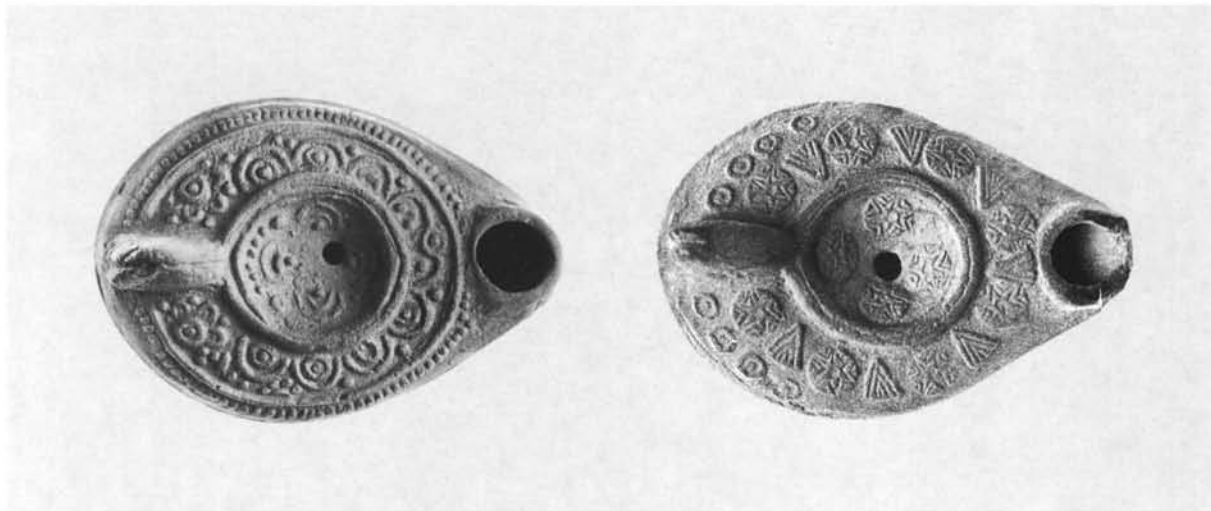
Εικ. 1. Χαρακτηριστικά λυχνάρια του «αιγαιακού» εργαστηρίου από την Περίσσα Θήρας.

Τα «αιγαιακά» λυχνάρια (Εικ. 1-2) μπορούν να διακριθούν σε δύο τύπους ως προς το σχήμα του σώματος: α) με σφαιρικό σώμα και β) με αμυγδαλόσχημο σώμα.

Τα τελευταία, που είναι και τα περισσότερα, μπορούν να διακριθούν σε δύο ομάδες: α) Στα λυχνάρια με δίσκο, που περιβάλλεται από έντονη ράβδωση. β) Στα λυχνάρια που έχουν δίσκο που ενώνεται με το मुκτῆρα με κανάλι. Τα λυχνάρια που έχουν αμυγδαλόσχημο σώμα παρουσιάζουν ομοιότητες με τα κυπριακά τύπου Vessberg 18 ή Oziol 18b (Bailey 1988: 300, Q 2602-2613, πίν. 71). Πολλά λυχνάρια αυτού του τύπου βρέθηκαν στο δρόμο που οδηγούσε στον τάφο 50 της Σαλαμίνας της Κύπρου, σε στρώμα που χρονολογείται από το β' μισό του 4ου μέχρι το α' μισό του 6ου αιώνα μ.Χ. (Karageorghis 1967: 115-116, πίν. 105). Στα λυχνάρια με το σφαιρικό σώμα ο मुकτῆρας προεξέχει ελαφρά του σώματος, ενώ στα λυχνάρια με το αμυγδαλόσχημο σώμα ο मुकτῆρας δεν αποτελεί πλέον οργανικό τμήμα αλλά μια απλή μεγάλη οπή στο χεῖλος. Όλα τα λυχνάρια αυτής της ομάδας έχουν μία αδιάτρητη, ραμφοσχημη και έντονα υπερυψωμένη λαβή.

Το κύριο χαρακτηριστικό των «αιγαιακών» λυχναριών είναι ο πλούσιος διάκοσμος με γεωμετρικά και φυτικά κο-

σμήματα, τόσο στο δίσκο όσο και στο χεῖλος. Ο πλούσιος και κάπως υπερβολικός διάκοσμος θυμίζει το διάκοσμο των συροπαλαιστινιακών λυχναριών, αλλά τα κοσμήματα είναι διαφορετικά (Bailey 1988: 281-283, Q 2321-2329, πίν. 59-60). Τα έντυπα μικρά κοσμήματα έχουν ομοιότητες με τα κοσμήματα των βορειοαφρικανικών λυχναριών και ιδιαίτερα με τα αντίστοιχα των λεγόμενων τριπολιτάνικων λυχναριών. Τα τριπολιτάνικα λυχνάρια αποτελούν μια ξεχωριστή ομάδα των βορειοαφρικανικών λυχναριών, παρήγοντο σε εργαστήρια της περιοχής της Τρίπολης, όπου βρίσκονται σε αφθονία, και χρονολογούνται στον 5ο αιώνα μ.Χ. (Hayes 1972: 314-315· Bailey 1988: 204). Σύμφωνα με τον J. Hayes, πολλά τριπολιτάνικα λυχνάρια βρίσκονται σε μουσεία της Λιβύης, αλλά μόνον η συλλογή του Μουσείου της Σαβράθας είναι δημοσιευμένη (Joly 1974: 41-44, αριθ. 902-1025, πίν. 38-45). Πολύ λίγα παραδείγματα τριπολιτάνικων λυχναριών δείχνουν να έχουν βρεθεί στην Ελλάδα, όπως στην Αθήνα (Perlzweig 1961: 340, 2832-2836), στην Κόρινθο (Broneer 1930: 1501-1510), στα Ίσθια (Broneer 1977: 3170-3176), στο Άργος (Bovon 1966: 657-668), στις Κεγχρεές (Williams 1981: 456), στη Θάσο (Abadie, Sodini 1992: L84), ενώ στην Τυ-

Εικ. 2. Χαρακτηριστικά λυχνάρια του «αιγαιακού» εργαστηρίου από την Περίσσα Θήρας.

νησία, όπου υπήρχαν τα μεγάλα εργαστήρια παραγωγής των αφρικανικών λυχναριών, είναι σπάνια. Πολλά από τα έντυπα μικρά κοσμήματα των «αιγαιακών» λυχναριών, όπως οι μικροί κύκλοι που περιβάλλονται από άλλους αποτελούμενους από έξεργες στιγμές, οι μικρές πλαστικές γραμμές που καταλήγουν και στα δύο άκρα σε έξεργες στιγμές, τα σχηματοποιημένα κλαδιά κ.ά., δείχνουν μια εντυπωσιακή ομοιότητα με τα αντίστοιχα που κοσμούν το πλατύ χείλος των τριπολιτάνικων λυχναριών.

Ο διάκοσμος του κάτω τμήματος δείχνει επιρροές από τον αντίστοιχο των μικρασιατικών λυχναριών, αλλά οι εγχάρακτοι ομόκεντροι κύκλοι της βάσης, οι εγχάρακτες παράλληλες γραμμές σε λοξή διάταξη στο κάτω μέρος του μυκτήρα και η εγχάρακτη απομίμηση ουράς ψαριού, στην οποία απολήγει η λαβή των μικρασιατικών λυχναριών, έχουν αντικατασταθεί από πλαστικούς ομόκεντρους κύκλους και πλαστικές νευρώσεις στην ίδια διάταξη. Πολλές φορές η βάση δεν είναι κυκλική, αλλά αμυγδαλόσχημη, όπως στα υστεροαττικά λυχνάρια. Στα «αιγαιακά» λυχνάρια ο διάκοσμος της βάσης εμπλουτίζεται με κυματοειδείς πλαστικές γραμμές, έξεργες στιγμές και ημικύκλια, ενώ επαναλαμβάνονται περιστασιακά τα έντυπα κοσμήματα του δίσκου και του χείλους.

Το γεγονός ότι τα λυχνάρια αυτού του εργαστηρίου δείχνουν επιρροές από μικρασιατικά, βορειοαφρικανικά, συροπαλαιστινιακά και κυπριακά εργαστήρια, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το εργαστήριο παρήγαγε τα λυχνάρια του, όταν ήδη τα προϊόντα των αντίστοιχων εργαστηρίων ήταν ευρέως διαδεδομένα. Η λειτουργία του εργαστηρίου μπορεί να τοποθετηθεί στα τέλη του 5ου και κυρίως στον 6ο αιώνα μ.Χ. Μεμονωμένα παραδείγματα παρόμοιων λυχναριών έχουν ήδη εντοπιστεί στα νησιά

Δήλο και Θάσο, καθώς και στις Κεγχρεές, το ανατολικό λιμάνι της Κορίνθου, και έχουν συμπεριληφθεί είτε στα μικρασιατικά και βορειοαφρικανικά είτε στα μεμονωμένα. Λόγω της εύρεσής τους σε νησιωτικούς και παράλιους οικισμούς προτείνεται η ονομασία «αιγαιακά» και πιθανολογείται η τοποθέτηση του εργαστηρίου σε ένα μεγάλο νησί του νοτιοανατολικού Αιγαίου, ίσως στην Κρήτη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abadie, Sodini 1992** : ABADIE-REYNAL (C.), SODINI (J.P.). – *La céramique paléochrétienne de Thasos (Alikí, Delkos, fouilles anciennes)*, Athènes, Ecole Française d'Athènes, 1992 (Etudes Thasiennes 13).
- Bailey 1988** : BAILEY (D.M.). – *A Catalogue of the Lamps in the British Museum 3. Roman Provincial Lamps*, London 1988.
- Bovon 1966** : BOVON (A.). – *Les lampes d'Argos*, Paris 1966 (Etudes Péloponnésienes V).
- Broneer 1930** : BRONEER (O.). – *Terracotta Lamps, Corinth IV, II*, Cambridge, Mass. 1930.
- Broneer 1977** : BRONEER (O.). – *Terracotta Lamps, Isthmia III*, Princeton 1977.
- Bruneau 1965** : BRUNEAU (PH.). – *Délos. Exploration archéologique de Délos, XXVI: Les lampes*, Paris 1965.
- Γερούση 1992** : ΓΕΡΟΥΣΗ (Ε.). – *ΑΔ 47* (1992), Χρονικά, 553.
- Γερούση 1993** : ΓΕΡΟΥΣΗ (Ε.). – *ΑΔ 48* (1993), Χρονικά, 441-444.
- Γερούση 1994** : ΓΕΡΟΥΣΗ (Ε.). – *ΑΔ 49* (1994), Χρονικά, 692-695.
- Hayes 1972** : HAYES (J.W.). – *Late Roman Pottery*, London 1972.

Joly 1974 : JOLY (E.). – *Lucerne del Museo di Sabratha*, Rome 1974.

Karageorghis 1967 : KARAGEORGHIS (V.). – *Excavations in the Necropolis of Salamis I*, Nicosia 1967.

Perlzweig 1961 : PERLZWEIG (J.). – *The Lamps of the Roman Period, The Athenian Agora VII*, New Jersey 1961.

Williams 1981 : WILLIAMS (H.). – *Kenchreai, Eastern Port of Corinth, V: The Lamps*, Leiden 1981.